Poštarina plaćena u gotovom

ZAGREB

BROJ 1. SIJEČANJ 1937. GOD. V.

Izlazi mjesečno. Cijena Din 5·—

21645

TKANINE ZA POKUĆTVO
PIROTSKI, PERZIJSKI ĆILIMI
S. TURKOVIĆ ZAGREB, ILICA 5 – OKTOGON
TELEFON 22-19

Vodeće nabavno vrelo špecerajske i kolonijalne robe
IVAN PENIĆ D. D. ZAGREB
Veliko skladište i izbor biranih vlastelinskih vina

HRVATSKA INDUSTRIJA KATRANA D.D.
RADNIČKA CESTA 29. ZAGREB TELEFON BROJ 5364
Izvadja asfaltiranje cesta, trotoara, dvorišta, kućnih ulaza i t. d. uz najjeftinije cijene.

Ferek trgovina gotovih odijela
Telefon 8867 Zagreb Jelačićev trg 9
Stalan veliki izbor gotovih i po mjeri odijela za gospodu i dječake. Izradjujemo uniforme, športska odijela, ulstere, slipone, hlače, trenchcoate, proljetne i zimske kapute, kabanice i t. d. uz najniže dnevne cijene.

PROIZVOD SUHOMESNATE ROBE M. MOKROVIĆ K. D.
Centrala: Primorska ul. 10 ZAGREB Telefon broj 50-94
Podružnice: Jelačićev trg 4, tel. 57-11 — Tržnica (Boks I-II) - Ilica 61 - Ilica 73
Vrhovčeva 11 - Tržnica: Branimirova ulica.

JUGOSLAVENSKO SIEMENS D. D.
ODIO ZA SLABU STRUJU
isporučuje, montira i uzdržava telefonske i signalne uredjaje svih vrsti. — Dobavlja sinhrone satove i instrumente za električna mjerenja.
ZAGREB, RATKAJEV PROLAZ 7 – TELEFON 34-50

ZAGREB

REVIJA DRUŠTVA ZAGREPČANA

BROJ 1. GOD. V. SIJEČANJ 1937.

Dr. Tomo Cuculić:

U NOVOJ GODINI

Kako je minula godina potrebno je da se obazrem na neke primjetbe s obzirom na naše društvo odnosno kritiku na koju mora da je svatko pripravan tko radi u javnosti, a pogotovo društva.

Jedna je od takovih krilatica odnosno kritika: »Pa što treba »Društva Zagrepčana« u Zagrebu?«

Ima toliko regionalnih društava u Zagrebu eksistenciju kojih ovi kritičari možda razumiju ili ne, a ipak ih odobravaju, ali ti kritičari ne će odobriti postojanje »Društva Zagrepčana«.

Daleko smo od toga da bi bili protiv eksistencije regionalnih društava odnosno ljudi iz jednoga kraja, koji silom prilika moraju živiti u Zagrebu, pa se okupljaju u svoje društvo. Dapače odobravamo im da traže u velikoj varoši i nalaze oslonca u svome društvu oni i djeca njihovih zemljaka to jest đaci, koji se nalaze na visokim školama. Sviđa nam se što ne zaboravljaju, već dapače rade za svoj uži zavičaj promičući njegove interese, kao i da se brinu za svoje zavičajnike radi namještenja a i inače socijalno djeluju.

Ako oni to čine i mi to razumijemo i odobravamo, molimo ih samo jedno a to je da ono što oni čine u Zagrebu, da dozvole da i mi činimo.

Kako je svrha D. Z. vrlo lijepo označena u drugom paragrafu njegovih pravila to nam ona uvijek i lebdi pred očima, a upravo je djelovanje regionalnih društava u Zagrebu i članovima D. Z. pred njihovom savješću dalo opravdanje nužnosti eksistencije D. Z. kad se uoče samo dva momenta iz prošle godine — a to je pretstavka D. Z. na Gospodina Ministra unutrašnjih poslova kojom moli za što skoriju obavu slobodnih izbora gradskih zastupnika kao i izmjene onog dijela Zakona o gradovima, koji s obzirom na sticanje zavičajnosti nepravedno opterećuje gradske općine t. j. da jasno kažemo, molba da se onemogući činjenica, da nezavičajnik iza 10 godina boravka u gradu stiče automatsko pravo uboške opskrbe na teret općenitosti gradskog stanovništva i ovu svoju spekulativnu predmjevu niti ne sakriva već ističe frivolnim cinizmom.

Druga je činjenica da najodličnije kvalifikovani domaći sinovi rođeni zagrepčani, kad se natječu za vodeća i ostala mjesta u ustanovama rodnoga grada imadu ispaštati konkurenciju sa isto tako ali sigurno ne više, ako ne (što spada u teoriju relativiteta) i manje kvalifikovanim konkurentima nezavičajnicima grada.

Ako za sada ničim drugim a to mora, a valjda i smije D. Z. da svojim simpatijama bude na strani p r a v d e, pa u koliko se ova nebi mogla ostvariti, pogođenom pojedincu daje bar moralnu podršku uvjerenjem, da će doći vrijeme i da će se naći način da pobijedi pravda u objektivnom smislu.

O tome ne treba više govoriti jer su konačno principi važniji od osoba i uvjeravamo da svatko može biti uvjeren, da simpatije D. Z. nebi bile uz nekvalifikovanog zagrepčanina ako bi mu konkurirao kvalificirani ili bolje kvalificirani nezagrepčanin, ali bi značilo negaciju samog sebe, ako bi Zagrepčani nadalje indiferentno gledali kako je Zagreb arena za ispoljavanje ambicija onih elemenata, koji dolaze do spoznaje svoje nečednosti i pomanjkanja svakog takta tekar onda, kad im se suprotstavi realna ograda solidnog znanja i rada, koju ne mogu preskakivati sa spretnošću u traženju koneksija i intervencija.

Važniji je još prije istaknuti momenat a to je taj, da će naredna 1937 valjda i po svoj prilici biti izborna godina u kojoj će Zagreb birati svoje gradsko zastupstvo.

U tome pogledu držim da imade biti osnov ideologije »Društva Zagrepčana« da građani Zagreba biraju što bolje zastupstvo, jer konačno kod slobodnih izbora neće se moći poreći istinitost aksioma, da samouprava dobiva onakovo predstavništvo kakovo zaslužuje. Toga će radi od vanrednog biti interesa stav političkih stranaka i kvalitet onih ljudi koje će stranke kandidirati u gradsko zastupstvo.

Konkretno Hrvatskoj seljačkoj stranci koja okuplja oko sebe čitavi hrvatski narod namiče se i posebna dužnost spram Zagreba koje si je i sama stranka kao i svaki njezin političar svjestan obzirom na organizaciju i jačinu stranke, a s druge strane s razloga jer se čitavi pokret vodi iz grada Zagreba kao centra svih Hrvata!

A sada treba da pođemo i na drugo što se prošle godine — među nekima — kritikovalo, a to je stav što ga zauzimamo obzirom na zahtjev nekih kojim se od D. Z. traži arijsko ekskluzivistički stav.

Neda se naime poreći činjenica, da se Židovski narod jednako snažno afirmirao u internacionalnom kapitalizmu kao i u komunizmu gdje se naslućuje njegova saradnja. Dali ova saradnja postoji ili ne postoji i u kolikoj mjeri nije stvar prosuđivanja D. Z. već najviših državnih političkih vlasti, a D. Z. vidi u svojim članovima izraelitske vjeroispovjesti samo svoje sugrađane dobre Hrvate, s kojima ga veže sudbina povezanosti za

istu grudu zemlje i koji su time, što su pristupili u D. Z. pokazali, da odobravaju demokratska načela i da im u ekonomskom pogledu socijalna pravda nije floskula već praktično životno načelo.

Kako ideje neocarinjene prelaze u Jesenicama, Mariboru i Rakeku granice tako dolazi do nas i rasistička teorija to jest stav što ga je u prvom redu vlada III. Reicha zauzela u tome pitanju spram svojih državljana Židova. Ovakve vrste prigovora na našu adresu dolaze sa integralne strane naziranja, pri čemu se ali ne može poreći opet činjenica da riješavanju pitanja te vrsti nije mjesto u »Društvu Zagrepčana« već konformno kako to čini zakonodavnim putem vlada Reicha može jedino da to čini opet samo najviša zakonodavna i političko upravna vlast u zemlji u koliko to bude smatrala potrebnim.

Zagreb sam i naše društvo, nema ni povoda a ni razloga da rješava ove vrsti pitanja to mi otvoreno kažemo, a onima koji prigovaraju poručujemo: »Allons enfants«.

Naprotiv ne ćemo zaboraviti u boljim vremenima onim našim sugrađanima izraelitske vjeroispovjesti koje je asimilaciona snaga našega ambienta kao i zdravi sud i pošteno srce dovelo u naše društvo, dobru namjeru a mi sada u njima gledamo i ne vidimo drugo nego naše sugrađane i članove, jer radeći tako radimo u tradicijama Zagreba kojemu je uvijek bila tuđa intolerancija spram bilo koje vjere.

Treba još nešto da kažemo i o našoj društvenosti, koja je rasna osebina svih Slovena.

Dublji psihološki razlog u stvari je u nas naše vedro raspoloženje i u društvenosti koje nas čeliči za borbu u životu, pa su među nama svi staleži od trgovačkog namještenika, činovnika i industrijalca, radnika i bankara, trgovca i obrtnika do aristokracije duha i roda u »Društvu Zagrepčana« složno i usko povezani u jednog misli — poštenju i iskrenosti!

Konačno da završimo: Nadamo se, da godina 1937 neće biti samo godina slobode gradova već i godina narodnog sporazuma, a pravom sporazumu mora da bude preduvjet puna iskrenost i otvorenost što treba da je kamen temeljac i sporazumu Hrvata i Srba kojih najbolje rasne osobine imaju da nađu osnovicu za napredak i procvat države, jer otkada postoji Zagreb nije on bio svjedokom idejnog nesporazuma već naprotiv u njemu se rodila ilirska misao koja ali — a zato možemo biti samo autentični tumači mi Hrvati jer se ona rodila pod našim »starim krovovima« — nikada nije bila negacija hrvatske misli i narodnosti!

U to ime želim svima našim dragim Zagrepčanima:

»Bila sretna godina 1937.«

† *Antonija Kassowitz-Cvijić*

In memoriam.

Moj dragi, lijepi i bijeli Zagreb!... Toliko puta slušao sam iz njezinih usta ovaj usklik pun neke sjete i melankoličnosti... I kada sam ju znao sresti na Mirogoju nedjeljama onda smo obilažili oko starih grobova i kod mnogih zastajali, a ona bi mi kazala o svakome onome pokojniku po neku zgodu, dragu i simpatičnu...

I rekla mi je jednoć pred ne dugo vremena: Sada još moram raditi, mnogo raditi, da dovršim svoje životno djelo, i zato neće Vam kroz neko vrijeme izlaziti moja sjećanja: »Spod starih hižnih boltah!...«

Da, svršavala je svoje životno djelo, a dovršila je svoj život!...

Nema više među nama one stare i drage simpatične dame, naše, kako je želila da ju zovemo, mamice!... Tako je tiho i nečujno otišla od nas, da, skromno, kako je bio i život njen...

Nestalo je one topline, koja je znala ogrijavati naša srca i duše kada smo je slušali kako priča o svom i našem Zagrebu... Tiho je ostavila ovu dolinu suza kao i predak joj patnik naš i ljubimac muza Vatroslav Lisinski...

Naglo je izgorio žižak njena života, ali duh je ostao među nama da nas bodri na dalji rad za slavu rodnoga nam grada!

Sada počiva mirno pod boltama starih Mirogojskih arkada među svojim dragim prijateljima iz »Starog teatra« o kojima je znala sa toliko zanosa pričati... Oni je dočekaše raskriljenih ruku i primiše u svoje kolo radosno...

Snivaj mamice naša slatki san u sjenama Mirogojskim, i znaj, da ovđe u dolini srebropjene Save još ima Tvojih prijatelja i štovatelja koji će nastaviti Tvoje djelo:

Širiti slavu i veličinu, njetiti ljubav i odanost našoj dragoj majčici Hrvatskoj i njezinom čedu našem rodnom gradu, lijepom i bijelom Zagrebu!...

Neka je vječna spomen hrvatskoj spisateljici Antoniji Kassowitz-Cvijić!

Ing. Ferdo Šega:

Slobodni građanin grada Zagreba

Prije gotovo hiljadu i više godina malen broj skromnih, ali svakako vještih majstora sviju struka, koji svojim brojem nisu valjda ni dostigli broj prečasne gospode na tadanjem ponosnom Kaptolu, osnovaše vrh Gričkih Goricah naš za uvijek, za sve vijekove preslavni, prelijepi, predragi i ponosni naš rodni Zagreb-grad...

Skromne građanske, drvenom šindrom pokrivene, kućice oko Griča, obzidane čvrstim obrambenim zidom i visokim kulama, te prostrane kanoničke kurije oko biškupske iz vrapčanskoga kamena sagrađene Prvostolne Crkve, sa nekoliko purgarskih kućica na početku današnje Vlaške vulice: to je bio, eto, naš Zagreb srednjega vijeka! Ako tome dodamo naknadno podignuti kraljevski dvorac na Griču i Popov-turen, te biškupske dvorove sa Bakačevim kulama na Kaptolu, imamo potpunu sliku tadanjeg dvostrukog grada, koji je sve do polovice prošloga vijeka živio svaki za sebe svojim posebnim životom.

Sve ono što je poslije izgrađeno, izim Harmice i Ilice, u t. zv. Dolnjem gradu i na izdancima Medvednice, staro je jedva nekoliko desetljeća. Pa ipak je naš današnji Zagreb pravi i zakoniti potomak svojeg slavnog oca sa Gričkih Goricah! Ista je krv u žilama naših današnjih građana dvadesetoga vijeka, koja je nekada tekla iz otvorenih rana naših slobodnih praotaca na utvrđenim zidinama Griča, na Kamenitim vratima i na Popovom turnu. Slobodni građani u ono neslobodno vrijeme, kad se robovalo turskom spahiji i kmetovalo svjetovnom i crkvenom feudalnom velikašu, kad su po talijanskim gradovima zaveli strahovladu najpustolovniji kondotijeri, a njemačke građane nemilosrdno ucjenjivali Raubritteri, tada je zagrebački građanin i onda znao očuvati svoju slobodu i svoje neosporive pravice. Taj je građanin davao Bogu božje, a kralju kraljevo, da slobodno može izgrađivati i trgovati rukotvorinama svojih marljivih i vještih ruku. Od svake se učinjene mu nepravde branio, pa i protiv samog silnog i svemoćnog kralja, a ako to nije koristilo nije ostao skrštenih ruku, nego se laćao mača i koplja u obranu svoju i svojega grada. Napadao nije nikada, ali se branio od svakoga i to sa uspjehom! To slobodarstvo gričkih građana pročulo se na daleko, pa su u starom Zagrebu potražili utočišta mnogi tuđinci vrli majstori iz Njemačke, Češke i Italije, jer im je ovdje bio osiguran miran život. A Zagreb ih je primao gostoljubivo, dajući im sva građanska prava. Na taj su se način u Zagrebu skupili najbolji obrtnici različitih struka. Razvila se svestrana trgovina i poraslo blagostanje. Rijetki su slučajevi bili, da su se u kraljevski i

slobodni grad prikrali i uvukli kakvi pustolovi i nevrijednici, opasni po građansku zajednicu. S takovima je gradski sudac obračunao brzo i nemilosrdno. Zatvor, batine, izlaganje na sramotnom stupu ili protjerivanje preko gradske međe... bila im je redovita kazna.

I tako su u gradu ostali samo najbolji. Oni su se brzo srodili s domaćim obiteljima i već u drugom koljenu bila su njihova djeca posvema asimilovana i jezikom i šegom i čitavim svojim životom. Ostalo im je možda tek očinsko strano prezime, a to je mnogo puta promijenilo svoj oblik u ustima domaćih i u poveljama gradskoga bilježnika. O svemu je tomu mnogo napisao i napričao naš veliki povjesničar grada Zagreba, učeni Novovešćan prebendar Ivša Tkalčić.

Pa doista, ta asimilaciona snaga grada Zagreba, koja u ostalom vrijedi i za današnje doba — stoji u povijesti gradova gotovo osamljena i jedinstvena.

Isto je tako jedinstven otpor protiv tuđinskoga zarobljivanja i silna ljubav starih Zagrebčana za slobodom. Naročito ako se uoče napori bečkih nasilnika Habsburgovaca, koji su odmah poslije grabežnoga umorstva nad Zrinskim i Frankopanom, poduzimali sve da germanizuju cijelu našu predragu mučeničku Hrvatsku, a u prvom redu naš slavni slobodni Zagreb-grad. I švapski feudalci i austrijski doklaćeni generali i dotepeni oficiri i činovnici, sadili su — s malim prekidima — skoro dvije stotine godina, austrijsku »kulturu« i austrijski »duh« u tvrde hrvatske glave naših zagrebačkih pređa. Ali sav taj njihov kulturtregerski rad ostao je bez traga, tek skule i kraste ostadoše iza teških rana na našem narodnom tijelu, što ih zadaše Jozefinizam i Bachov apsolutizam.

Zapitajmo se sada, dragi Zagrepčani, u čemu je ležala tako čvrsta nepokolebiva otporna snaga našeg zagrebačkog purgarskoga društva, da je moglo odoljeti kroz tolike vijekove u toj teškoj borbi za opstanak. Dobit ćemo jasan i kratak odgovor: Zagrepčani su ljubomorno čuvali tradiciju svojih ponosnih i nesavladivih gričkih i kaptolskih praotaca, koji su svoje pravice zasnovali još u onom tamnom srednjem vijeku na demokratskim temeljima i principima: slobode, jednakosti i jednakopravnosti za svakog slobodnog čovjeka dobroga glasa. Jest, to je ona prava demokracija o kojoj nije moglo biti ni govora u njemačkim gradovima, gdje su se osilili vlastodršci i gdje je vladao t. zv. senat u ime sitne manjine nad golemom većinom. A ni talijanski građani nisu tada prolazili bolje, kako nas uči povijest Mletaka, Bologne, Firenze, pa i u našem hrvatskom Dubrovniku bila je povučena oštra crta između gospara i pučanina. Učismo u povijesti, da su demokratske teorije u Evropi razvili istom polovicom osam-

naestoga vijeka francuski enciklopedisti, a ostvarena je tek nakon velike i krvave revolucije.

Međutim je ta prava demokracija, o kojoj se danas u svijetu govori kao o nekom nedostiživom idealu, bila u Zagrebu primjenjivana od prvoga početka ne samo u privatnom životu, nego i u svim javnim poslovima. Pa ta demokracija i dandanas prožima čitavo zagrebačko domoljubno društvo, jer ta demokracija nije umjetna, nije prikrivena, nego je zagrebačkom slobodnom građaninu prirođena i krvlju naslijeđena. Za to su zagrebačkom građaninu smiješni, da ne kažem odvratni, svi noviji pokušaji za stvaranjem neke »elite« ili nekih novih »velikaša«. Čim se takovi parvenu-i odijele od naše građanske sredine, oni od toga časa ne znače baš ništa za široko zagrebačko građansko društvo. A ako malo analiziramo i prolistamo anale takovih »odabranih« porodica, vidimo odmah, da ovi i ne spadaju k nama i među nas. Tu prestaje asimilaciona snaga našega grada, koji doduše asimilira svakoga, ali ne može i ne će asimilirati svašta!

U tome smo mi Zagrepčani izbirljivi, jer nas čuva genij naše hrvatske porodice i atavistički ponos na baštinjenu našu slavensku demokratsku tradiciju, donešenu još tamo iz velike naše zajedničke slavenske pradomovine.

Prava naša građanska demokracija traži izvjesnu otmenost u izboru, pa ne će nikada dopustiti, da se spusti i da padne preniско! Prava naša demokracija ne ide nikada nizbrdice, ona se možda kadkada spušta, ali ne zbog toga da ostane dolje i da se priključi slabijemu, nego za to da toga slabijega podigne gore i da ga asimiluje u svoje zagrebačko društvo, t. j. privede ga izjednačenju i jednakopravnosti.

To je eto prava demokracija, koju su zagrebački građani nijetili i gajili u svojim obiteljima, društvima, cehovima i u svem svojem javnom životu. Nisu oni imali nikada kmetova u onom značenju, kako su ih imali povlašteni staleži, ali ni oni nisu nikada ni kome kmetovali. Slobodni ljudi čuvali su svoju slobodu i svoju građansku jednakost ne samo među sobom, nego i od svjetovne i crkvene povlaštene vlastele, pa i od samoga biskupa, kada bi oni pokušavali dirnuti u njihove gradske pravice.

*

Ovako gledana demokracija staroga Zagreba, koju nam divno opisaše Tkalčić, Šenoa i drugi, daje nam najsigurnije riješenje zagonetke, kako su se tamo u četrnaestom vijeku, tada onako stroge podvojenosti, mogle naći u borbi za slobodu naše domovine predstavnici plemstva i crkve sa zagrebačkim građanstvom. A pogotovo ćemo moći shvatiti, kako je baš Zagreb mogao pred stotinu godina povesti onaj velebni ilirski pokret,

bez kojega ne bi nikada bilo ni slobode, a sigurno niti ne sadanje naše države?

A sada se zapitajmo, dragi Zagrepčani, da li je naša današnja demokracija ona ista kakvu su nam je namrli naši djedovi i pradjedovi iz cehovskoga doba? U cjelini je ista, ali naravno u svojim pojedinim pojavama našeg novog velikog Zagreba nekako je drugačija od demokracije drevnoga Griča-grada. Odviše naglo raste naš grad, odviše brzo se odvijaju politički događaji, odviše se silovito mijenjaju gospodarski i socijalni odnosi. Stariji naraštaj nema vremena, da mlađemu ucijepi svoja shvatanja, pa se tako donekle kida kontinuitet — trajnost tradicije. Živi se prenaglo, juri se i gleda se samo naprijed. Nitko ne vodi brigu, kakav trag ostavlja iza sebe, a kamo li da misli na prošlost ili da istu kada proučava.

Pa ipak se mi, dragi Zagrepčani, ne bojimo za naš preslavni, kraljevski, slobodni i glavni grad Zagreb, niti strepimo, da će u njemu nestati demokratskog duha i demokratskoga osjećaja. Istina je, da se naš grad naglo širi i diže, i to samo našom zagrebačkom nepokolebivom voljom, našom vlastitom snagom i našim trudom. Velik je priliv ljudstva, ali sve je to naš čovjek, sve su to kapljice iz naših seljačkih, hrvatskih čistih, bistrih i nepresahlih izvora, koji natapaju i gordi Grič i tvrdu ilovaču ispod Medvednice i pjeskovite njive i poljane sve do Save. A taj naš čovjek zdrava korenika, u sebi je baš toliko slobodarska i demokratska duša, koliko i mi potomci starih gričkih i kaptolskih cehovskih purgara. Mi potomci tih purgara primamo seljačke sinove raskriljenih ruku, jer u njima dobivamo svoju obnovu, svoje jačanje, svoje suborioce i svoje suradnike. I tako da mi u zajedničkoj ljubavi posvetimo sve svoje žive sile svojem glavnom gradu i po njemu cijeloj našoj predragoj Hrvatskoj. Nama se čude tuđinci kako i zašto možemo tako neizrecivo ljubiti svoj rodni grad. Milo nam je ono plavo nebo nad njim, koje ga čuva hiljadu i više godina od svega zla, svih nesreća i svih nedaća, mila nam je zelena naša gora Medvednica iza njega, milo nam je sve što je u njemu i oko njega. I čim nam se više i više odmiču naše godine i približujemo se zemljici Tvojoj, rodni grade naš — tim Te više ljubimo i poštivamo! I duša i srce naše i krv naša — sve je Tvoje i za Tebe Zagreb-grade dični naš!

*

Tim mislima i tim osjećajima stupamo u ovu novu i sudbonosnu godinu s nadom i pouzdanjem, da ćemo i ove godine nadvladati sve poteškoće, koje nas možda čekaju. Pred nama i oko nas u svijetu zbivaju se sudbonosni događaji. Razvijaju se evolucije i revolucije tolikom brzinom, da ih gotovo ne možemo ni pratiti. Sukobljuju se skrajnosti, ali u jednom

cilju, da unište demokraciju, koja im je na putu, da ne mogu satrti slabe i nemoćne i da na njima ne obnove i sagrade svoja propala sredovječna carstva u tami, kmetstvu i ropstvu. Demokracija je u teškoj kušnji, ali je ona ipak nesavladiva i nepobjediva, ona može biti neko vrijeme oslabljena i zarobljivana, ali nikada zarobljena i uništena.

Za Tebe se ne bojimo Zagreb-grade naš, oko Tebe se okupio cijeli Tvoj narod. U cijeloj svojoj prošlosti valjda nikada tako kao sada u ovo sudbonosno vrijeme.

Otvaraj Tvoja simbolička vrata, Zagreb-grade, svojim ljudima dobra glasa, kojima mudrost upravlja, koje snaga jača, koje ljepota krasi i koji će zagrijati srca svoja za sve što je dobro, lijepo i pravedno.

Zatvaraj vrata svima onima, koji ne spadaju k Tebi i među nas.

A sada zapjevajmo sa neumrlim Šenoom:

Zagreb-grade!
Ti uskrisi naše pleme,
Ti rastjeraj duha noć,
Ti nam siješ znanja sjeme,
Ti nam dižeš roda moć!
Slava, slava Tebi
Zagreb-grade dični naš!

Priopćio Ivan Ulčnik:

Kvaternikova molba

Mnogo se je već pisalo o rodoljubnom i političkom radu Eugena Kvaternika, stoga mi ne ćemo da opisujemo njegovu Kalvariju, koju je prošao u iskrenoj ljubavi za svoju milu domovinu Hrvatsku, kojoj je on toliko slobode i samostalnosti želio, kao gotovo nitko poslije njega. Tu veliku ljubav spram domovine zapečatio je i tragičnom smrću u Rakovici na 10. listopada 1870.

Mi želimo javnosti priopćiti jedno njegovo pismo, odnosno molbu, u kojoj on zagrebačko Gradsko vijeće moli za pripadnost, koju je god. 1858 izgubio, uzevši rusko državljanstvo.

Taj spis do danas nije nigdje objavljen, jer je zaboravljen ležao u prašnom »fasciklu« našeg gradskog arhiva pod brojem 4019—1869. Sadržaj ove molbe od značajne je važnosti za noviju hrvatsku političku povijest, jer sliči ispovijesti Kvaternikovog političkog rada i njegovih muka. On koji svoju domovinu Hrvatsku toliko voli i čak život za nju kasnije žrtvuje, jednog dana nalazi se bez domovine i zavičaja.

»Ponizna molba Eugena Kvaternika diplomiranog odvjetnika, u Zagrebu, Mesničkoj ulici kbr. 130, obitavajućega«[1].

Tako glasi napis Kvaternikove molbe predane kod gradskog poglavarstva 26 listopada 1869 pod brojem 4019.

Molba je predana u svrhu: »da bi mu se podijelila pripadnost (incolat) i gradjansko pravo imenovanjem njegovim za sugradjana ovoga glavnoga grada uz blagostivo odpuštenje propisane takse«. Molbu je pisao Kvaternik vlastoručnim sitnim pismom, te ispunjava tri stranice ispisanog arka.

Donašamo ju doslovno, kako ju je Kvaternik napisao. Ujedno ćemo spomenuti nekoja prijašnja službena riješenja, koja se odnose na Kvaternikovu pripadnost.

Iz riješenja od 30 svibnja 1863 broj 3327, vidimo, da je gradski senator Urica 30 svibnja 1863 sa Kvaternikom sastavio zapisnik u pogledu njegove pripadnosti.

Sadržaj tog zapisnika nije poznat, jer je ustupljen Kr. Namjesničkom vijeću na »daljnje blagohotno uredovanje«.

Pretsjedništvo Kr. Namjesničkog vijeća odaslalo je gradskom poglavarstvu u Zagrebu riješenje od 2 lipnja 1863 br. 821 Prs, kojeg je potpisao za bana: Melinčević. Iz tog otpisa se vidi, da je Gradsko poglavarstvo po-

[1] Kuća u Mesničkoj ulici br. 130 bila je god. 1869 vlasništvo udove suca Goldstein Josipe. Danas imade broj 22.

Eugen Kvaternik

zvano »da obavijesti deponenta, da mu je, ako ko što izjavlja u rečenom zapisniku, želi bit rehabilitiran kao državljanin austrijski, posve prosto, učiniti u tom po obstojećih propisih shodne korake, a da u tom slučaju ima pravovaljanom ispravom iskazati, da je na svoju molbu odpušten iz podaničke sveze cesarstva ruskoga«. Dalje se u Namjesničkom riješenju navodi, da je Kvaterniku god. 1858 iznimno podijeljen putni list. Daljnji boravak u austrijskoj carevini mogao bi se dozvoliti samo na temelju nove putne isprave, koja bi glasila »za svekolike austrijanske deržave, a izdana bi bila od upraviteljstva ruskog.«

Otpis izdan Gradskom poglavarstvu određuje da se Kvaterniku opredijeli rok od četiri nedjelje, da si pribavi otpust iz ruskog podanstva, a zatim da se protiv njega po propisu postupa. To je drugim riječima značilo da ga se iz domovine progna.

Riješenje Namjesničkog vijeća saopćeno je Kvaterniku putem Gradskog poglavarstva odlukom od 9 lipnja 1863 br. 3423.

Iz spisa Gradskog poglavarstva br. 3818/1863 vidi se, da je Kvaternik protiv riješenja Namjesničkog vijeća uložio protest od 17 lipnja 1863, kojim to riješenje ne smatra ustavno i zahtjeva da se od riješenja odustane. Protest je predložen Namjesničkom vijeću.

Kako je Namjesničko vijeće riješilo predloženi protest nije poznato, jer se to riješenje sa ostalim nastavnim spisima nije sačuvalo.

Spomenuta Kvaternikova molba od god. 1869 glasi:

»Slavno Gradsko vieće!

Pokorno potpisani podnaša na blagostivo riešenje sledeću svoju ovako obrazloženu prošnju:

Godine 1858. biaše molitelj prisiljen ostaviti kervavećim sercem tužnu svoju domovinu, te u tudjinstvu potražiti blažije utočište u sverhu uzderžavanja života svojega, i obitelji svoje, čim mu otažbina, pritisnuta tada nezakonitim Niemacah vladanjem, više niti obrane niti nuždna providjenja nije pružala, počim bi on bio lišen svojega zakonito stečena prava odvjetovanja; jedinoga načina uzderžavanja obitelji svoje, kojemu je on od dietinstva posvetio sve svoje umno-duševne sile.

Po tada vladavšem osvedočenju u Hervatskoj mislio je molitelj, da će moći kao Hervat naći u tobožnoj slavensko-britanskoj Rusiji, ono, što mu je tada tudjinstvo u domovini kratilo. Stoga se on uputi u ledene one kraje, gdje je morao zaprositi, za da si mogućim učini napredak, rusko podanstvo, koje je i zadobio, ali uvijek u nadi i osvedočenju, da će se vratiti u otačbinu, čim nestane obstojnosti i nepravde, koja mu ju je otela.

No i prije toga željenoga hipa mogao se je pokorno potpisani osvedočiti, da mu u Rusiji neima obstanka ni budućnosti, stranom što onaj ledveni klima opako djelovaše na zdravlje njegovo, osobito pako tužne i onako boležljive supruge njegove; stranom što mu je kao katoliku i nerodjenom Rusu slabi se pokazivaše izgledi uspieha; napokon i posve različni običaji odhranjenje i nauci od naših, njekim načinom novu mu školu života nuždnom za uspieti činiše, čemu opet ne odgovaraše doba njegova. Uslijed česa vide se on berzo prisiljena ostaviti Rusiju, zamienio ju za Francusku, počim bi on bio potražio od ruske vlade i formalnu otpusnicu, nu koje nije mogao postići.

U tom očekivanju razperšiše i politički dogodjaji gerdne oblake, koji pritisnuše obzorje domovine naše, i začelo se je pokazivati sunce blažijih danah, koji su i molitelju dozvolili vratiti se u nju god. 1860-te, počim bi bila oslobodjena bar neposredno gnjeta Niemacah, i nastupio je on u toj svojoj domovini uživanje svih svojih gradjanskih i pravnih pravah u svom svojstvu rodjena Hervata.

Jer ne samo što nije potpisani zamienio svoju ustavnu i slobodnu domovinu s tudjim podanstvom; nego on je bježao, lišen

nasilno živovanja svojega, ispod absolutističke vlade u tudjinstvo čim je dakle nastupila u Hervatskoj ustavnost i zakonitost izvinuvši faktičnost, on je de facto i kao svaki drugi politički emigrant, stupio u svoja pervanja, jedan hip zatajena si prava. To je tako istinito i naravno, da je on g. 1861-ve povjerenjem svojih hervatskih sugradjanah bio izabran u zakoniti sabor, po ovom pravilno verificiran za zastupnika naroda kao sintrojedne kraljevine glasom vladom propisana izborna prava i kao takav, uz zastupnika vlade tadanje g. Ivana Mažuranića, od pervoga do posljednjega dana saborisanja, sudjelovao (kroz sedam mesecih), dakle postao je time molitelj i de jure podanikom hervatskim tim izviestnije, što je naš sabor i pravom podjeljivanja indigenata providjen, i što je dostojanstvo narodnoga zastupnika najplemenitija versta deržavnoga službovanja, koje je i opet po austrianskih takodjer zakonih podieljuje de facto et de jure pravo deržavljanstva. Napokon opazujem, da proti tomu pravu, ovako stečenom nije za saborovanja ni tadanja vlada deržala shodnom prigovarati, premda joj nije zgode, faljelo tomu, glede na obraniteljnu pravah domovine naše proti Beču politiku podpisanoga.

No oblaci opet su se začeli sgertati nad domovinom Hervatah. Po raspuštenom bo saboru začeli su domaći ljudi nasilja niemačko medju nami nastavljati. Stoga proti svakom očekivanju i poslie bio molitelj već pó drugu godinu u uživanju svojih pravah sproveo bio, začela je Mažuranićeva vlada opet progoniti podpisanoga, te ignorirati na jednom njegovo saborisanje, potraži od njega posve svojevoljno odpusnicu od ruske vlade, dotično ruskoga podanstva.

Uzalud dokazivaše molitelj, da on nije niti po ugarsko hervatskih, pače niti po austrijskih zakonih dužan, u rečenih obstojnostih svojih, onakovom zahtjevu zadovoljiti, budući da je on već de jure et de facto stekao pervanje svoje podanstvo i sva prava š njime skopčana — uzalud navadjaše on, nadalje, a i dokazivaše, kako on već tamo od g. 1859. bezuspješno traži od Rusije dotičnu formalnu odpusnicu, koju mu ruska vlada bez svakoga razloga uzkratjivaše uzperkos neprigovornih protivnih razlogah; — uzalud napokon moliše podpisani tadanju bečku našu vladu, buduć da se već od mene samovoljno i proti zakonu traži formalnost te odpusnice, i ja dokazah, da nemogu sam osobno i osebno izpostaviti ju, neka bi ju dakle nastojala izposlovati vlada bečka; ali sve to mimoišav, rečena je vlada kroz ovdašnji kapetanat gradski mene rodom zagrebčana, iz mojega rodnoga mesta pod pretnjom nasilja izagnala i u tudjinstvo protjerala, tako da je nesretni podpisani i opet morao ostaviti domovinu svoju g. 1863-tja tražeći u Franceskoj pribježište.

A kad se je i opet pričinilo g. 1865-te, da se u Beču misli iz ne-

zakonitosti proći u ustanovst, pokusio je potpisani vratiti se u Hervatsku, no bude i opet, u prosincu i. g. nemilice i oružanom rukom iz Zagreba u tudjinstvo bačen.[2]

Ali takovo kervoločno postupanje nije moglo minuti osveta i pedepsa božja, te nadodjoše brzo zatim S a d o v s k i d a n i, koji su sve u Austriji iz temelja pokrenuli.

Usled česa povratio se je potpisani u lipnju 1867-me po tretji put u domovinu svoju, pa premda još nije novi sustav u Hervatskoj zavladao, ali su bar pravedniji i čovečniji ljudi preuzeli vladu zemlje ove.

Nemogući još sami prebaciti odredbe pervanjih austrijskih poglavarstva, bar su tu čovečnost iskazali molitelju, da su svojim putem potraživali kod ruske vlade odpusnicu proti zakonito od njega zahtjevali da ju pribavi, i što su mu medjuto dopustili slobodno boraviti u domovini.

Tekar na taj službeni zahtjev oglasi se ruska vlada bezuvjetno i bez opazakah, čim je jasno dokazala kako je barbarski postupala uskraćujući istu stvar podpisanom od g. 1859-te do 1867-me.

Ali se i u zadnji još hip nastojalo to odstupljujućem starom sustavu molitelju činiti zlo i krivicu time, što su sada dotični — neka ih Bog sudi za toliku nepravdu! — zatajili, što li? rusku tu odpusnicu, koju je ruska vlada već g. 1867-me u studenom izdala, podmetnuo ju tako, da se je morao od Rusah potražiti duplikat iste odpusnice, koji je molitelju tek letos u rujnu mjesecu izručen već po nastupivšoj novoj vladi na daljnju uporabu. Te tako eto kroz dvie godine dana bude tom krivicom ne samo podpisanom uskratjivano njegovo pravo: nego je on kroz to vrijeme i toga radi bio odstranjen i od prava odvjetovanja, koje nije mogao prije riešena pitanja podanstva potražiti. Dakle nesreća na nesreću!

Slavno Gradsko vieće! to je kratki naris jada i nezaslužene sudbine pokornoga potpisanoga, u sliedstvu koje podnaša on eto i nazočnu svoju prošnju ovime:

[2] Pod konac god. 1865 vratio se je Eugen Kvaternik u domovinu u Zagreb, ali po nalogu Namjesničkog vijeća bude izagnan. »Pozor« od 12 siječnja 1866 piše, da se je Kvaternik od bana Šokčevića nadao uviđavnosti. Pošao je osobno do njega, pa mu pokaže tri poštanska recepisa za dokaz, da je pisao zastupniku ruske vlade u Beč, da li ga taj smatra ruskim podanikom, jer ako ga smatra da će tražiti otpust iz ruskog državljanstva. Ban mu odvrati, da će se o stvari informirati.

Kvaternik zatim pođe svome šurjaku u Novigrad kod Karlovca. Tu dobije od karlovačke policije nalog, da smjesta ostavi Hrvatsku i otputuje u Italiju, od kuda je u domovinu došao. Kvaternik se otputi u Zagreb. Na kolodvoru nije mu bilo dozvoljeno, ni da se iz vagona udalji, već morade putovati put Zidanog Mosta, a zatim u Nabrezinu i Veronu, gdje ga je već policija dočekala i otpremila sve do piemonteške granice.

Kvaternik je bio progonjen radi tiskovnog prekršaja radi čega je odsuđen na zatvor od nekoliko dana.

Rodjen, glasom dokaznice pod A) u Zagrebu gradu odhranjen, odrastao i izučen u tom svom rodnom mestu u kojem je on i službovao do dana nastupljenja advokacije u gorskom kraju domovine naše (g. 1852.), on biaše i porezovnik ovoga glavnoga grada.

Sin roditeljah, za ovi grad zaslužnih i to Romunalda Josipa i Antonije Kvaternik[3], od kojih pervi obnašao je čast učitelja i profesora najprije kod ovo gradskih glavnih učiona, zatim na ovdašnjoj gimnaziji napokon i na akademiji tamo od g. 1820./1. sve do dana smrti njegove, 31. ožujka 1852. zbivše se. Boljega dokaza revnoga službovanja njegova i zasluga njegovih nije ni treba navadjati do ovoga, da je bio začastnim gradjaninom zagrebačkim udostojen.

Majka pako moja biaše kroz trideset godinah učiteljicom na ovogradskih djevojačkih glavnih školah do smerti svoje i ona; dakle zaslužena po grad kao i otac moj.

U tih dakle svojstvih svojih podnaša molitelj ovu svoju prošnju moleći:

Da počim bi bio glasom privite ovdje pod B) u izvoru odpusnice ruske vlade sad i formalno odpušten i sveza podanstva ruskoga — akt koji u ostalom nije mogao zakonito prejudicirati pravim mojim, kako to rekoh gori više —, počim bi bio slobodni i kraljevski grad ovi ovlastjen ustavnim pravom svojim i zakonitim običajem podijeljivati p r i p a d n o s t (incolat) i gradjansko pravo onim, koji bi se k njemu utekli za ta svojstva, počim bi se providili aktom odpusnica iz pervanjega svojega podanstva. U tu sverhu usudjujem se upozoriti sl. gradsko vieće na analognu odluku i obaviest vis. kr. popečiteljstva unutarnjih poslovah, izdanu na gradsko vieće prestolnoga grada austrij. Beča, koje se je u tom obziru i obratilo na ugarsku vladu, da ga ova izviesti, kako postupa ona sa inostranci ili sa Austrijci, koji žele steći pravo podanstva pod ugarsku krunu, odgovorio u smislu tom: buduć da u Ugarskoj još ne obstoji zakon posebni u taj predmet zasecajući, stoga da se u Ugarskoj derže načina postupanja, to jest po običaju kako je taj do g. -848-me obstojao, najme gradovi su još uviek u pravu podielivanja i n c o l a t a i g r a d j a n s t v a a to je dovoljno u današnjih obstojnostih (Vidi: »Neue Freie Presse« od 21. listopada o. g. koja donosi i javlja obćinstvu tekst dotične note ministarstva ugarskoga).

[3] R o m u n a l d o J o s i p K v a t e r n i k bio je redoviti učitelj na kraljevskoj Akademiji domaće i sveopće povijesti, te historiograf kraljevine Hrvatske, Slavonije i Dalmacije. Služio je preko trideset godina u raznim školskim zavodima. Kvaternik je bio dobar hrvatski rodoljub, pa je u tom smjeru i odgajao mladež.

Umro je 1 travnja 1851 u 51 godini. Sahranjen je u zagrebačkoj crkvi Sv. Katarine.

Supruga Romunalda Kvaternika, T o n k a umrla je 31 prosinca 1850 u 51 godini Sahranjena je u crkvi Sv. Katarine.

Čim dakle ono, što ustavno obstoji u Ugarskoj za neplemiće, mora u istovjetnih obstojnosti obstojati pravno i za gradove hervatske; i čim se mora dopustiti da do stvorenja hervatskim saborom novoga zakonitoga ustanovljenja o tom predmetu, i naša će se vlada deržati istih ustavnih načelah, kojih se derži eto i ugarska:

To onda ne postoji već nikakova zaprieka, koja bi mogla priečiti da sl. ovo gradsko vieće neizpuni molbu ponizno podpisanoga u tom, da mu podieli prava pripadnosti u svoju obćinu (incolata) i da ga priznade gradjaninom ovoga slob. i kralj. grada Zagreba, — nepostoji zapreka nikakovoga tim manje što se time neprima tudjinac, nego rodjeni sin ovoga glavnoga grada, samo nesrećami iz svoje domovine izagnan. Napokon scieni podpisani, da možem na preporuku svoje molbe i to navesti, da je on u svojih historičnih spisih i potraživanjih uviek nastojao slavu svojega rodnoga mesta uzdići, proslaviti ga i na procvietanje njegovo djelovati, imenito i na saboru g. 1861-ve o čem i njegov saborski predlog ob uredjenju odnošaja kraljevstva našega napram Austrije i Ungarije obilno svedoči.

Nedvojeći ni najmanje, da ne bi ova pravedna molba moja bila uslišana, molim zajedno, da me sl. gradsko vieće blago izvoli u mojih nesretnih obstojnostih osloboditi običajne takse podjeljenja incolata i gradjanstva, ne samo iz razloga onoga što potpisani molitelj nije tudjinac kakovi, nego domaći u istinu sin, rodom zagrebčanin i sin začastna gradjana ovoga grada: nego i iz obzira onoga, što je eto već dvije i pol godine danah u očekivanju zatajene zametnute odpusnice ruske ostao sam lišen prava mojega odvietovanja, isključen k tomu bivši od službovanja i svakog drugog načina stecivanja života za sebe i obitelj svoju. Jer dok nije riešeno pitanje mojega podanstva, svako ostalo pitanje neriešeno leži, a to je žalibog najjasniji svedok siromaštva mojega!!

A upravo stoga, što od riešenja ove molbenice zavisi i riešenje ostale sudbine moje to podpisani pod jednim moli:

Da bi sl. gradsko vieće blagoizvolilo podnesak taj prednosno (proferenter) riešiti, te tako vrelo života njemu i obitelji njegovoj čovjekoljubivo otvoriti.

U očekivanju čim skorije blage odluke — koju molim pod niže navedenom adresom izručiti dati, — osobita je čast pokorno podpisanom imenovati se s dubokim počitanjem.

Slavnoga gradskoga vieća!

U Zagrebu, dne 25. listopada 1869.

Prepokorna slugo
Eugen Kvaternik
stanuje: Mesnička broj 130.«

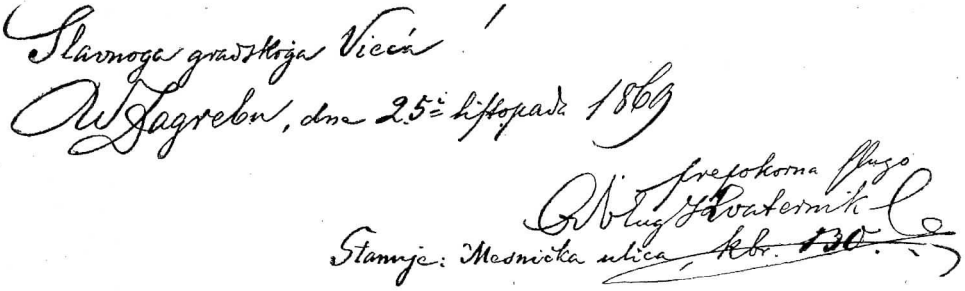
Slavnoga gradskoga Vijeća
U Zagrebu, dne 25. listopada 1869
Prepokorna sluga
Eugen Kvaternik
Stanuje: Mesnička ulica, kbr. 130.

Konac Kvaternikove molbe sa njegovim vlastoručnim potpisom

Povodom ove molbe gradsko zastupstvo je u sjednici 11 studenoga 1869 § 8 podijelilo Kvaterniku pravo gradjanstva uz oprost od pristojba i pozvalo ga, da na 15 studena u 10 sati prije podne kod gradonačelnika Cekuša položi gradjansku prisegu. (Grad. arhiv br. 4019—1869.)[4] Kod spisa leži izvorni obrazac prisege potpisan po Kvaterniku i načelniku Cekušu. Nakon položene prisege riješio je podbilježnik Šenoa da se Kvaterniku izda gradjanski list. Činovniku Antolkoviću dan je nalog, da ga upiše u knjigu redovitih građana. (Grad. arhiv br. 4374—1869.).

Dalje se je pronašao otpis Hrvatske vlade od 15 studena 1870 br. 1874 Prs, potpisan po banu Levinu bar. Rauchu kojim se Eugenu Kvaterniku podijeljuje dozvola, da može izdavati u Zagrebu list »Hrvatska«, koji će na tjedan jedan puta izlaziti, a uređivat će ga Alojzije Bach. Taj list tiskao se je u Albrechtovoj tiskari.

O toj dozvoli obaviješten je Kvaternik putem gradskog poglavarstva riješenjem od 21 studena 1870 br. 5000.

Iz pronađenog otpisa zemaljske vlade od 17 listopada 1871 br. 10.047 vidi se, da je obustavljena potraga za Vjekoslavom Bachom, koji je 10 listopada 1870 kod pobune u rakovačkoj satniji ogulinske pukovnije poginuo. (Grad. arhiv br. 5537—1871.)

I tako je patnik i mučenik svoga roda Eugen Kvaternik u svom r o d n o m gradu došao do zavičajnosti.

[4] Sjednici Gradskog zastupstva 11. studenoga 1869. predsjedao je gradski načelnik Dragutin Cekuš. Prama izvornom zapisniku ove sjednice zaključak doslovno glasi: »§. 8. Eugen Kvaternik književnik traži pravo inkolata i gradjanstva. — Daje mu se uz oprost takse«. Zapisnik sjednice vodio je bilježnik August Šenoa, a uz načelnika supotpisali su ga podnačelnik Pavao Hatz i grad. zastupnik kanonik Franjo Husar.

Rudeša Habeduš-Katedralis: (Nastavak)

GORNJI GRAD

ŠESTI PRIZOR

Lidija i Luna ostanu same na pozornici.

Luna: Mama, zašto teta uvijek viče?

Lidija: Kišno je vrijeme i boli je noga.

Luna: Mama?

Lidija: Što je, Luna?

Luna iskreno: Tata plače!... Poljubio me u čelo i oči su mu bile pune suza... Zar i tatu boli noga?

Lidija začudjeno. Zloslutno: On je plakao?

Luna: Da, mama!

Lidija: I da li ti je što rekao?

Luna: Ništa!... Samo me je podigao i poljubio!

Lidija sa vidljivim strahom: Kako je sve to strašno!

Hermin glas izvana:... Luna!

Luna: Teta zove!

Lidija: Idi k njoj, Luna!... Znaš da teta samo tebe hoće!

Luna iskreno: Ona uvijek samo viče... Djed je uvijek zamišljen... A i ti nikada samnom ne govoriš... Jadni tata... Kada dođe ovamo, gore, on jedini hoće da govori samnom... I zašto je uvijek tužan?

SEDMI PRIZOR

Ulazi gospojica Fanžon, afektirano i važno.

Lidija *govori Luni lagano i kao da joj želi razotkriti neku koprenu:* Tvoj tata, Luna... Tvoj tata...

Fanžon: Preuzvišena želi gospojicu!

Lidija, kao probuđena iz transa tim nenadanim glasom gospođice Fanžon, čiji dolazak nije prije zapazila:

Luna, idi!... Idi k teti!

Luna tiho: Pa i ova mamzel Fanžon... Ja se i nje bojim, mama!

Lidija: Luna, budi dobra i poslušna!

Luna nastavlja tiho i poslušno: Ona izgleda kao sova iz one priče, koju mi je tata pripovijedao!

Lidija: Idi!... Teta ne smije čekati !

Fanžon i Luna odu pozadinom.

Iz prizemlja, iz velike dvorane palače Thuroczy, dopire prigušena glazba Straussovog valsa: »Geschichte aus dem Wienerwald« Lidija sama.

Njezine slutnje sve više rastu. Kao da joj se primiče neka sablast, neko ispunjenje straha. Sjedne u fotelj, zapali cigaretu i s prstima nervozno bubnja po stoliću. One njezine fine bijele ruke otkrivaju bujicu nervoze.

U kazalištu se sluti dolazak nečega velikog i to uz simboličku glazbenu pratnju Straussovog valcera, s kojim su povezane mnoge galantne zgode iz intimnog života otmjenog starog Zagreba.

U tom prizoru iz pozornice struji i strepnja i strah!

OSMI PRIZOR

Ulazi u krznu Marko von Pussevich.

Gabrek nosi njegovu palicu i krznenu kapu.

Pussevich uzrujano: Pusti to... Gde su tvoji?... Njih trebam!... Njih poišči!

Lidija. Ja sam tu, Herr von Pussevich!

Pussevich: Lidija!... I ti sjediš tako mirno?

Lidija: Zašto, tako mirno?

Pussevich: Hodi, Gabrek!... I pozovi gospodina barona!... I reći im nek odmah dojdeju!

Gabrek ode.

Pussevich: I zar ti nije ništa poznato, Lidija?

Lidija: O čemu govorite, Herr von Pussevich?

Pussevich: Pa, o Spinelliju, za miloga Boga... Zar ti nisi primila nikakvo pismo?

Lidija: Od one noći... s Nerinijevom... ne!

Pussevich: Onda je sva sreća da sam se nenadano povratio u Zagreb... Pomisli!... To sam našao na stolu... Čitaj! *(Pruža pismo).*

Lidija: Ja slutim što tu piše... Ova nervozna ljubičasta slova javljaju, da će se večeras... u toj kući... dovršiti jedna čudna igra...

Pussevich: Dakle ti ipak znaš?

Lidija: Na to sam pomislila čim je došao ovamo odjeven u paradnu uniformu.

Pussevich: I ti bi to mogla dopustiti?... Zar nisi ni na čas pomislila da on to čini iz ljubavi?

Lidija: Da, to je ono najužasnije!

Pussevich: I zar se to nebi moglo spriječiti?

Lidija *šuti.*

Pussevich: Ti ne odgovaraš?

Lidija: Herr von Pussevich!... Ja mislim da nitko ne može od mene...

Pussevich: Znam što hoćeš reći... Ti ljubiš drugoga... Lidija, nebi ti to nikad spomenuo... Ja znam što znači posegnuti rukom u živo

srce... Ruka mora zakrvariti... Ali ja sam tebi tako bliz, Lidija... Zbog tvoje majke... I ja moram da ti razderem jednu veliku laž, u koju ti vjeruješ... Lidija, u ovaj čas moram... I zbog Spinellija... I zbog tebe... Ja znam da si ti jedne noći u Veneciji doživjela čudnu avantiru...

Lidija: Kapiten, odakle vi to znate?

Pussevich: Meni je to on pričao... I što je najgore, on mi je to pričao u nizu svojih mnogih aventira... Za njega je ta venecijanska noć bio neznatni intermezzo, a za tebe sudbina, mala moja Lidija!

Lidija: Prestanite!... Zašto ste mi to rekli?... I zašto sam to doznala... Mislila sam da to nitko nezna!

Pussevich: Moguće je večeras za to najzgodniji čas, Lidija!... Moguće si ti čekala jednoga dana da će on doći... Da će mala Luna dobiti pravoga oca... Ali, Lidija!... On je sve to već davno zaboravio!... I mogao je doći, da je htio... A ti neznaš i to, da se je on i oženio!

Lidija: Kapiten, poštedite me!... Molim vas ne govorite mi više ni riječi... Sada znam previše... I najviše me boli, što je on sve to ispripovijedao... Da je barem ostao diskretan! *(Pripali cigaretu).* Zar je u tim zidinama zaista uzidano prokletstvo?... Sada i sama počinjem vjerovati u misterije toga Gornjeg Grada... *(Ogledne se na silhuetu Bartola Turoca, koja se rasvijetli).* Ili ubijeni škriban tuče sa tupom sjekirom po svima nama... Thuroczyjevima?

Pussevich: Lidija!

Lidija: Kapiten, previše ste mi rekli!

Pussevich: A Spinelli?

Lidija: Recite mu što hoćete... Istina je da sam vjerovala da će moja mala Luna jednoga dana saznati za pravoga oca... Vi ste mi razbili i tu iluziju!

Pussevich: Lidija... Mnogo toga ima u tim zidinama sa uzidanim prokletstvom, što se neće nikada doznati... Mi i naši predji previše smo dugo živjeli na jednome mjestu... A tko zna, nismo li i previše griješili?... Možda ima ipak pravo onaj gradski senator Šenoa u svojim romanima?... Osvećuje se sve ono, što su prijašnji gospodari Gornjega Grada nanijeli zla i nesreće svojim kmetovima?... I meštrima... I kramarima?... Mi smo uvijek samo oduzimali onima, koji su vječnim radom za nas sticali!... Lidija, ti plačeš?

Lidija: Ja nisam nikada plakala, ali tako mi je neizrecivo teško, da su mi suze navrle na oči!

Pussevich: Priberi se!... I zamisli se na čas u Spinellijevih osam godina!

DEVETI PRIZOR

Ulazi Thuroczy, vidljivo uzrujan:

Thuroczy: Um Gotteswillen!, što znači vaš dolazak, Herr von Pussevich?... Pa još u toj toaleti?... Mi za koji čas očekujemo preuzvišenoga gospodina bana!

Pussevich: Hedervary neće doći... Ja sam poručio njegovom tajniku da neka ne dođe!

Thuroczy: Vi ste to učinili?... I kako ste mogli to učiniti?... U moje ime spriječiti banov posjet?... I to u moju vlastitu kuću?... Vi si suviše gerirate... I tko sam zapravo ja?

Lidija: Pacijenat!... I to vrlo težak pacijenat!... *(Pussevichu).* Kapiten, moj otac sve zna... I on namjesto da se revoltira zbog mene... njemu je mnogo važnija vizita jednog Hedervaryja!

Thuroczy: Lidija!

Lidija: Dosta mi je te laži... Tog tvog aristokratizma i forme... Sve je to namješteno i glupo... U tebe nema ni kap srca... Sve je to sluganska pozerija... i zar je onda čudo da sam i ja postala takova, kakova jesam?

Thuroczy: Zar ti nisam večeras sve rekao?... Ja sve to činim...

Lidija: Što si mi rekao?... Govorio si mi riječi, a da se nijedna od njih nije dotakla srca... Ti si gori od Bartola Turoca!

Ode.

DESETI PRIZOR

Ulazi Gabrek.

Gabrek: Telefon!... Gospodin ban zoveju!

Thuroczy nervozno: Ban?... Preuzvišeni!

Odbježi brzim korakom.

Pussevich promrsi: Bagaža!

Ode laganim korakom.

JEDANAESTI PRIZOR

Ulazi Spinelli... Pridje do ormarića s likerima... Izvadi bocu konjaka... Natoči... Podigne čašu i ogleda se na portrete, koji zasjaju... Promrmlja:

Thuroczyjevi!

Stane ispred Lidijine slike.

Prošapće: Lidija Thuroczy!

DVANAESTI PRIZOR

Na vratima se pojavi malá Luna. Gleda Spinellija:

Tata!

S p i n e l l i: Luna!... Moja mala Luna!

L u n a: Što je tebi, tata?... I s kime govoriš?... Ovdje nema nikoga!

S p i n e l l i: Zašto si došla?

L u n a: Prošao si pokraj mene... I tete Hermine... I nisi nas ni pogledao.

S p i n e l l i: Luna, nisam vas ni vidio!

L u n a: I pošla sam za tobom... Hoću da te pitam, što ti je?... I zašto si tako žalostan, tata?

L u n a: Zašto je moj tata žalostan?

S p i n e l l i: Luna... Tebi ću reći... Ti ćeš to razumjeti kada odrasteš... I kada ćeš biti velika, reći ćeš mami ono, što ću ti sada reći... I onda će ti mama to potvrditi... Ti si pametna djevojčica i moraš mi obećati da ćeš sada odmah otići odavde... K teti Hermini... Ja sam vrlo umoran... i idem spavati!

L u n a: Što ćeš mi reći, tata?

S p i n e l l i: *Poljubi Lunu i ona tiho:*

S p i n e l l i: Conte Giovanni Spinelli Corner nije tvoj tata, Luna!... A sada idi onima, koji se tamo zabavljaju... Ja sam umoran ... Jako umoran, Luna!... Zbogom!

Poljubi je u čelo i ode.

Luna gleda zamišljeno za njim.

TRINAESTI PRIZOR

Ulazi Lidija, vidljivo uznemirena.

L i d i j a: Luna!

L u n a: *Kao da nije čula mamu. Gleda stranom, na kojoj je nestao Spinelli.*

L i d i j a: Luna!... Zašto tu stojiš?... i Zašto si došla ovamo?

L u n a: Pošla sam za tatom, Luna!

L i d i j a: I on je bio tu?

L u n a: Da... Bio je tu.

L i d i j a: I što ti je rekao da si tako smetena?

L u n a: Govorio je nešto... a ovđe nije bilo nikoga.

L i d i j a: I nije ti ništa rekao?

L u n a: Rekao je, da ću ga razumjeti kada odrastem!

L i d i j a: Što da ćeš ga razumjeti, Luna?

L u n a: *Da on nije bio moj tata!*

L i d i j a zaprepašteno: To ti je rekao?

L u n a, *koja i kao dijete sluti i nešto što zastrašuje:* Da, mama... To mi je rekao!

L i d i j a: On nije znao što govori... On jest tvoj tata, Luna!

Začuje se prigušena glazba Chopinovog posmrtnog marša.

L i d i j a: Brzo!... Hoću da se ne dogodi ono...

Hitac iz susjedne sobe.

Lidija klone kod stola.

ČETRNAESTI PRIZOR

Uleti Pussevich.

P u s s e v i c h: Gdje je Spinelli?... Lidija, govori!

L i d i j a *rezignirano:* Kapiten, ja više nemam ništa reći... Prekasno... Prekasno sam pošla da velim.

PETNAESTI PRIZOR

Uleti Thuroczy.

Thuroczy: Lidija, ovaj hitac?... Zašto je Spinelli naredio glazbi da se svira »Tottenmarsch«?

L i d i j a: Bilo je zlo što sam te poslušala... Sada je već svršeno... Ja ću s malom otići u Beč... Ove kuće više ne trebamo... I nijedne stvari ne smiješ donijeti za nama... Sve to, kako stoji, neka ostane onima, koji će nadoći iza nas... U toj se kući u svakoj sitnici javlja onaj škriban, tata!

ŠESTNAESTI PRIZOR

Ulazi Tiefenbachova. Sama. Opirući se o štap. Promijenjena. Satrvena. Vidi se da je palačom Thuroczy prošla smrt.

H e r m i n a: Gđe je?... Nije smio to učiniti... O taj prokleti Gornji Grad i njegove ljubavi!

SEDAMNAESTI PRIZOR

Ulazi sluga, a za njim ban Khuen Hedervary.

S l u g a: Njegova preuzvišenost, ban!

B a n m i r n o: Saberite se, barune... Vani sam sve čuo... Odredio sam neka se zatvore sva vrata... Nitko ne smije saznati, što se je tu dogodilo... To mora ostati zakopano u tim zidinama... Takovi dogodjaji nisu za javnost... *(Važno:)* C o n t e S p i n e l l i C o r n e r u m r o j e o d k a p i!... To je jedino što se može, smije i mora učiniti!... Ja ću odmah izdati naloge!

Z a s t o r s e s p u š t a da sakrije skandal iz godine 1889.

Spectator:

O kanalizaciji grada Zagreba

Dolazak kišne perijode i nehotice nas sjeća velike poplave ljeti 1936 g., koja je počinila dosta materijalne štete u gradu i na periferiji, pa nas tako dovodi do pitanja: Je li naš sistem gradske kanalizacije dorastao ovakovim nasrtajima oborinskih voda, i mogu li se slični slučajevi ponoviti?

1. Općenito. U laičkim se krugovima općenito ne procjenjuje važnost kanalizacije gradova i naselja, prema stvarnoj njihovoj ulozi i zadaći, koju ona u tehničkom i zdravstvenom pogledu vrši i tek je posljednja elementarna poplava u Zagrebu uslijed proloma oblaka zainteresovala i šire krugove i izazvala njihovu nezgodnu »kritiku«. Pa ipak je vrijedno, da se u ovom kratkom prikazu osvrnemo na zadaću kanalizacije uopće, a onu grada Zagreba napose, jer je baš ona odigrala u asanaciji našeg grada jednu odlučnu ulogu, a igra je i danas. Ljudi koji vole slike i prispodobe, htjeli su pojedinim organima iz kojih se sastoji postrojenje npr. jedne zgrade, a štaviše, u velikome i onima cijelih gradova, — metafore radi, pridijeliti uloge košto ih vrše organi živog, na pr. ljudskog organizma, uspoređujuć, među ostalim, zidje kostima, zelenilo plućima, žične vodove na pr. struje ili telefona živcima, a pumpu vodovodne centrale srcu, koje tlači u sistem vodovodnih cijevnih mreža, — arterija, — koja se voda, — kaošto krv, koja je predala svoj kisik u kapilarima, — vraća kroz eto kanalske veće i manje cijevi, i otiče u recipijent. Po toj bi dôkonoj slici recimo onda kanalski vodovi pretstavljali analogon venoznog krvnog sustava: prispodoba jedna, — košto manjeviše sve prispodobe — vrijedeća samo cum grano salis, tj. samo za tzv. korisne vode (Brauchwasser), ali ne i za kišnicu, dakle oborinsku vodu (Niederschlagswasser) koja, kako znamo, igra baš kod kanalizacije kako ćemo kasnije vidjeti, daleko važniju ulogu, prema kojoj upliv vodovodne ili upotrebne vode uprav potpunoma iščezava, tako da se može pače i posve zanemariti. Ipak, kao slika nije ni ova mala ekskurzija u svijet analogija sasma na odmet.

2. Osvrt. Već su gradovi klasične starine posjedovali višemanje razvijene kanalske naprave, tako: Troja, Persepolis, Alexandria i drugi. Najpoznatiji je u tom pogledu Rim, koji je zarana svojim smislom za praktička pitanja uvidio zamašaj kanalizacije i izveo, čim se pučanstvo počelo da množi, kanalske vodove u velikom broju i dužini, koji su se svi stjecali u tzv. glavnom kanalu iliti cloaca maxima, koji je — (prema predaji) — započet, i u najvažnijem dijelu izgrađen, još po polumitskom kralju Serviju Tuliju. Još danas, nakon 25 vjekova, služi taj kanal za odvodnju jednog gradskog dijela modernoga Rima, — dokazom, kako su mu svodovi solidni! Uopće se tehnika svođenja, uvedena u Rim po Etrušćanima, — kod gradnje cloace Maxime razvila te procvala tim povodom — dašto — isprva kod inženjerskih, dakle niskih, no kasnije i kod monumentalnih građevina.

Dojam izvedbe kanalskih radova od velikog je zamašaja bio u mnogim gradovima starijega doba a i srednjega vijeka poglavito u Španiji gdje su Arapi, uz ogromne vodovode akvedukte, izveli i znatan broj kanalizacija, koje su sve naprave kasnije bile zapuštene. Higijenske prilike sredovječnih su gradova bile uprav očajne: Smrad, kužna isparivanja, širili su klice svih mogućih bolesti od kojih je koncem 14. vijeka poznata »crna smrt« tj. indijska kuga pokosila polovicu stanovništva Evrope. Istom u novije vrijeme odkad su procvatom gradskih republika u Italiji, a kasnije i u Francuskoj i Engleskoj, počeli provađati sustavne kanalizacije, pomor se je od najvažnijih bolesti (tifusa, kolere, dizenterije), radikalno smanjio tako, da ne iznosi danas ni šestinu onog što je bio ranije.

I Zagreb imao je već zarana djelomičnu kanalizaciju, akoprem nesistematsku, već tek sporadičku. Profili su joj bili uski, mali, a o kakovom većem sistemu ili konceptu nije dabome moglo biti govora, još manje o njihovom povezivanju u veće kompleksé. Konac 19. vijeka bilježi tuj jednu odlučnu raskrsnicu, kako ćemo niže vidjeti. Tu nemožemo da prešutimo jedno ime, koje je kao autora sistematske kanalske osnove za naš grad od najvećeg zamašaja, mislim ime Inž. Tomšića. Njegovi su radovi (u pogledu projektiranja, kao i izvođenja kanalizacije) uzorni, jer je on ne samo stvorio okosnicu za mnogo decenija kasnije u tom okviru rađene daljnje tehn. radnje, već ustanovljenjem visinskih kota dao i jednu čvrstu pouzdanu mrežu, na koju još i danas često nadovezujemo kod projektiranja i izvođenja pojedinih sektora kanalizacije.

3. Oborinsko područje jest temeljna točka kod svake kanalizacije. Što se razumijeva pod tim biće nam svakome jasno kad si predočimo ovu sliku: Neka je jedan krov izrađen tako, da je okružen šljemenima i grebenima između kojih se spuštaju uvale, koje se onda u jednoj ili više točaka spajaju u kišni žljeb. Onda je tlocrt one konture iliti granice najviših linija, do kojih dopiru plohe otkle počinje voda da teče u ove uvale, oborinsko područje za ovaj žljeb. Dakako da se taj terminus, kod tako sitnih razmjera košto su kod krovova, ne rabi, nu u samoj su stvari prilike analogne košto u terenu, gdje će nam sada biti bez daljnjega jasno, da se tuj nazivlje oborinskim područjem ploha, tj. horizontalna projekcija granične crte tekuće šljemenima glavne terenske kose, dotično postranim joj ograncima, sve do izlaska doline ili korita iz područja. Ta su oborinska područja zbog toga od tolike važnosti, što ona igraju kod proračunavnja kanalizacije istu ulogu, košto ploha na koju djeluje opterećenje, kod jednoga mosta ili kakve zgrade. Od veličine dakle oborinskog područja zavisi u prvom redu veličina, dakle i profil kanala. Nu nije ta ploha jedinim kriterijem koji određuje dimenzije kanala o kom se radi, i akoprem je primaran. Ulaze tu još i druga dva faktora, a ta su: kišne množine, dakle intenzitet i trajanje žestokih oborina, i napokon oblik i konfiguracija, odnosno kultura padina. Potonje se prilike obično izražuju u ciframa koje nazivljemo oticajnim koeficijentima.

Želimo li dakle dobiti data, za promjerivanje ili dimenzioniranje kanalskog profila na dnu jednog manjeg ili većeg oborinskog područja, moramo prije svega poznavati, odnosno odrediti spomenuta tri faktora: Oborinsko područje, kišnu množinu i trajanje i oticajni koeficijenat. Potanje razglabanje ovih činbenika, ma kakogod zanimivi bili, prelazilo bi okvir popularnog predavanja kog smo si stavili u ovom prikazu, nu svakako je jasno da će oni — bili sad veći ili manji, — vazda biti bazom, koja će nakon nekoliko provedenih računskih operacija projektantu dati cifru jednu koju bismo mogli nazvati opterećenjem kanala i koja će izražavati množinu vode npr. u kubnim metrima à 1000 litara, na sekundu. Ta će vodena množina koju treba da kanal »savlada« ili odvede, kako terminus glasi, pretstavljati njegovo opterećenje uprav onako kaošto se izračuna opterećenje jednog npr. mosta ili kakvog balkona u »Kinu«.

Teorija bi tražila zapravo da se čitava voda, koja dolazi do oticaja i koja navaljuje na ulaz kanala doista i odvede. Ne tako praksa diktirana ekonomijom! Maksimalni prolomi oblaka dešavaju se najviše po jedan puta svake, ili čak svake druge godine i traju po nekoliko minuta ili četvrt sata. Kad bi dakle osnivač, vodeći računa o takvim iznimnim vodama, udesio profil svog kanala tako da i ove besprikorno gutati može, uvjetovao bi time jednu investiciju, koja bi tako teško teretila proračun npr. općine ili tko već izvodi radove, da se najveći dio kanalskih pruga uopće nebi mogao, ili tek iza mnogo godina možda uzmogao stvarno realizirati. Oportunitet dakle tu većinom traži neki srednji izlaz, a taj bi bio da se uzima na se riziko ev. sporadičnog preplavljivanja kanala, odn. dotičre ceste, jednom u 2 godine kroz kratko vrijeme, a šteta je uvijek još manja nego li da se kanal npr. sa +80 ili

100% skuplje izvede. Kad bismo npr. u Zagrebu bili sačekali, dok uzmognemo finansirati kanalsku mrežu u detalju (ovo se ne proteže na glavni kanal!) tako, da bude dorasla svakoj, i iznimnoj katastrofalnoj velikoj vodi, ne bismo danas imali ni pola grada kanalizirano! Pa čak bi nam se moglo desiti da i opet dođe još veća voda, koja bi ipak preplavila još i ovakvi kanal!

Nebih htio da čitatelja zamaram brojevima, tek ću istaknuti da je npr. za manja područja (gdje dakle oticaj ubrzo slijedi pad kiše), jedna vrijednost od 75 sekundenliterhektara dobar prosjek, to će reći: da na hektar oborinske plohe padne u sekundi 75 litara vode. Ako je područje npr. 20 Ha, to dolazi (uzev koeficijent za oticaj i zaustavu sa =1,0—), u kanalu do oticaja 1 i pol kubika vode, ili 1500 litara. Oborinska se množina mijenja prema relativnoj veličini plohe, nagnuću strana, obliku — da li više oblom ili poduguljastom, — da li obrašteno šumom ili poljem, da li gusto ili otvoreno izgrađeno itd. Pa i po mjesnim prilikama, na osnovu ombrometrijskih i meteoroloških podataka dotičnog mjesta. Neima li takovih, mora se pribjegavati prosječnim brojevima što ih tehnika daje. Posljednja katastrofalna velika voda ovog ljeta pala je u množini od čitavih 335 seklt., dakle +450% više od računate. Koje čudo dakle, ako su se kanali — peterostruko opterećeni — preplavili!

4. Relativni padovi, iliti nagnuća kanala, jesu unutarnji faktor za dimenzioniranje njegovo, kaošto su gore obrađene okolnosti vanjski. Jer je očito, da će vodotok s jačim padom odvesti više vode u isto vrijeme, tj. brzina će mu bit većom, nego li kod blažeg pada. Neksus između tih faktora daju nam hidrostatičke formule, koje su izveli npr. Bazaine, Ganuljet-Kutter, i drugi. Te su formule jako komplicirane, već i zato, što osim padova, brzina i vodenih masa, sadržavaju i faktore za hrapavost stijena, njihov oblik, konzistenciju itd. Koeficijenti hrapavosti koji uvjetuju trenje, utjećuć dakle na brzinu odtoka usporujući, jesu funkcija materijala od kojega su stijene kanala sagrađene. Osim toga je forma kanala od upliva na nju, a isto tako i koeficijent punjenja tj. do koje je visine profil računat kao ispunjen vodom. Čim je to punjenje prešlo neku granicu, nph. 4/5 visine, to biva uslijed povećanog smočenog opsega, trenje relativno veće, i kanal guta uslijed povećanog trenja i manje brzine, opet manje vode, nego li kad je samo do 4/5 pun. Pâdovi su od prirode zadani, i rijetko kad premašuju ili podilaze maks. ili minimalne vrijednote. Kao minimalan pad, teško je reći što bi se tu imalo smatrati, jer je svaki pad, pa bio i još kako mali, bolji nego li nikakav, nu ipak se misli, da pad manji od 1 : 5000, dakle 2 mm na 10 m, spada već među takove, kod kojih voda jedva da pako plâzi, a što je gore: Taloži sve iole krute dijelčice i drobtinice, a osobito fekalije i papire, koji igraju u gradovima veliku ulogu kad duže vremena nije bilo izdašnije kiše. Kao maksimalan pad, može se uzeti npr. 10%, tj. 1 m na 10 m. Kod takovog pada voda imade tako ogromnu silu, da ništi stijene kanalske cijevi a nagriza svojim valûćem i dno. Šta nam je dakle činiti, kad je terenski pad, košto je to u Zagrebu jako čest slučaj, veći od 10%? Moramo umetnuti ili interpolirati tzv. slapna grla (Überfallsschächte), tj. stepenice za uništenje prekomjerne kinetičke energije živih sila vode. Uvrštavanjem takovih stepenica reduciraju se između njih ležeći dijelovi kanala na normalan maksimalni pad. Kad je ovako određena množina odvesti se imajuće vode Q, pad I u %, i odabran oblik kanalskog profila, slijedi ploha kanala F i njegove mjere iz računskih operacija, ili što je u novije vrijeme bolje, grafičkim putem, npr. po Imhoffu.

5. Pružni i pojedinačni kanali, razlikuju se: veći, za više uličnih poteza i jednostavni ili pojedinačni za samo jednu ulicu ili put, gdje dakle kanalizacija u terenu uopće počinje. Prvi mogu se već označiti malim zbirnim kanalima, jer primaju vode iz već jednog gotovog kanala. Pruge se kanala spajaju u sabirače, a svi pako sabirači u glavni sabirač iliti kolektor, koji odvađa sveukupne vode čitavog gradskog područja

u recipijent iliti »primalo«. Kao oblici kanala ustanovile su se tijekom vremena profilne neke forme za svaku vrst kanala, i to u glavnom tako, da su kanali ili proplazni ili ne, u potonjem slučaju govorimo o cijevnim kanalima. Cijevni su kanali kod nas u pravilu obli, nu to nije bezuvjetno nužno, te ih npr. u Grazu imade i jajastih. Proplazni su kanali kod nas prije bili sa najmanjom mjerom od 50/75 cm, takvom dakle, gdje se je jedan dječarac još nekako za nuždu mogao provući. No to je jedno mučenje ljudi, pak je — čini se — taj profil sad napušten, i kao najmanji — (ujedno kod nas smatran »normalnim« jer ga ima preko 80% od svih) — određen onaj sa 60/90, tj. 60 cm širok a 90 visok. Jajoliki su kanali kod nas po Tomšiću uvedeni po bečkom tipu, sa uskom stranom jajeta prema dolje, a pokazaše se kao svrsishodni, pa se izvode jedinstveno, betonirajući ih na licu mjesta, dakle u grabi rova. Veći se kanali vazda izvađaju potkovastog oblika, čije ime već kazuje zašto se tako zovu. Sabirači su pako uvijek potkovasti, kaošto je to bivalo već i u Rimu. U velikim su gradovima oni providđeni jedno- ili obostranim »bermama« za vožnju vagonetla kod pretrage kanala, pače imade u Parizu (koji je uopće dotjerao kanale do najvišeg stepena) takvih profila od 5 i više metara, a do 7 m širine, po kojima mogu kod niske vode električni tramvajčići za kontrolno tehn. osoblje saobraćati. Srednji i manji kanali moraju se bezuvjetno standardizovati: u što manje tipova, to bolje! To već i zato, što onda stručnjaci baveći se takvim radnjama, imadu kalupe od gvožđa — odavna amortizirane pače — kojima mogu daljnje kanale u najkraće vrijeme te osobito jeftino izvoditi. Svaka pa i mala izmijena u profilu onemogućuje sve to. Pa ipak se jošte dešava, tako npr. u Italiji, da se gdjegdje bez stvarnog razloga preinačivaju neke pojedinosti (uostalom posvema bezznačajne) te time poskupljuje rad. Kao materijal služila je isprva opeka, npr. u Rimu, a kasnije mješovito zide, dok je danas za kanale isključivo u porabi beton. Svaki materijal, koji imade reški, propušta u većoj ili manjoj mjeri fekalne vode i okužuje tlo! To vidimo kod starih, od opeke pravljenih kanala, koji se sada u gornjem gradu (zadnji u Dugoj ul.), zamijenjuju betonskima. Da amonijak iz urina nagriza beton spada u carstvo priča. Izvan samog profila izvode se posvuda s obje strane tzv. drenažne cijevine, koje imaju zadaću da okupe cijeđenu terensku vodu podzemnicu duž kanalske pruge i odvode ju dalje. Tê se izvode od nepocaklušenih glinenih cijevi, položenih odmaknuto jednu od druge, pomoću papirnatih trakova.

6. Ulazna ili vodolovna grla iliti gully. Na svakih oko 60 do 80 m razmaka prave se ulazna, željeznim stupaljkama providjena grla ili okna, a za hvatanje kišnih voda sa same ulice tzv. vodolovna grla, providđena rešetkama i sežuća znatno dublje, nego li kanalski spoj, da se u toj čižmi mogu taložiti sve nečistoće, pijesak itd., a da nedolaze u sam kanal, koji bi se ubrzo zabrtvio. Imade i zračišnih grla, kao i ustavnih grla, koja sadrže naprave za izmjenično zatvaranje pojedinih pruga kod križanja ulica u svrhu proplavljivanja i čišćenja, kad se mnogo vode ustavi i naglo puštajući ju, odplahne nakupljenu nečist ili talog. Grla su providjena rešetkama, odnosno poklopcima, koja moraju odolijevati i najtežem prometu, a biti i tako teška, da onemogućuju pojedincu bez naročite naprave ili alata uopće podizanje, jer se inače događaju nepodopštine, sakrivaju se bježeći delikventi itd. Naši su poklopci preko 200 kg teški. Ne ću da duljim zamarajuć Vas podrobnim nabrajanjem takvih sastojbina, koje nazivljemo akcesorijama. Svi su ti dijelovi bili ranije naručivani iz Beča ili Graza, nu sada se vrlo dobro prave u Zagrebu, pače i za ostale gradove u državi.

7. Kućni priključci jesu cijevi, koje dovađaju kućne, krovne i fekalne vode uličnom kanalu. Izvađaju se kod nas od gline, radi koncentrirane otopine fekalije, a po točnim normalijama, odnosno po samoj grad. opć. uz naknadno ubiranje troškova od stranaka. To je jedino ispravno i zajamčuje jedinstvenu izvedbu. Spomenuti je, da kućni priključci mogu biti normalni i abnormalni. Prvi su oni koji se spajaju u, ili blizu dna

uličnog kanala, a drugi se moraju primijeniti tamo, gdje, kaošto npr. na Ribnjaku ili Beogradskoj ulici, profil je kanala veoma velik i visok, potkovasti. Kad bi se u takav profil ukopčao priključak na običan način, kod visoke bi vode u kanalu, voda navrla kroz priključnu cijev u kuću i poplavila cijevi do visine vodostaja, onemogućujuć za čitavog trajanja vis vode, odticanje kućni voda. Kušalo se predusresti tome ugradnjom »ventil-klappe«, koja, otvarajuć se samo prema vani, imala bi za vrijeme velike vode u kanalu automatski zatvoriti vodi put u priključak. No dospije li u, ili između klappe, kamićak ili strano tjelešce, ventil ne funkcionira i maler je gotov! Bolje je objesiti cijevi na strop podruma, i odozgora, kroz tjeme ulaziti u veliki kanal, ako se već ne želi izvesti odvojene 2 kompletne garniture fekalnih kanala, paralelno sa velikim potokom, i u njih svesti susjedne kuće.

8. Potoci u gradskom području jesu možda mala neprilika, koja se ali sa malo opreznosti i predviđavnosti dade prometnuti u jednu pače korist, jer se njihova voda može dobro upotrijebiti za isplahnjivanje kanalske mreže. Kod nas je sistem isplahnjihavanja proveden sustavno po zamisli inž. Tomšića tako, da su svi potoci (osim Medvešćaka — koji je posvema nestao i ušao u kanalizaciju) ušli posredno u kanalsku mrežu, ali samo dogodice, po želji i potrebi tehničkog nadzora. Medvešćak je utjelovljen glavnom sabiraču, pa kao takav trajno funkcionira kao isplavljivač. Kod ostalih potoka pako, (Bukovačkog, Črljenca, Tuškanca, Kraljevca, Lašćinšćaka, Jelenovca, Kunišćaka) uredba je učinjena, da oni, većinom u Ilici, presijecaju kanal, a neki i ostale južne ulice odnosno glavni kanal, tako, da im dno leži povrh tjemena presijecanog kanala. Jednom mehaničkom napravom, koja se poslužuje zubatim kolom iz odnosnog grla za isplavljivanje, može se potočna voda napustiti u ispod nje tekući kanal, koji tako dobiva vodu za isplavljivanje, i kod dulje suše, ili kod bacanja snijega u kanale čini vanredne usluge. Dašto, da potoci vòdé samo čiste vode, te je svako svađanje fekalija u njih strogo zabranjeno, buduć se onda gubi svrha pranja. Da se potočna korita ne bi zamuljivala, uređeni su ispred njihovih ulijeva u svođeni dio, pjeskolovi i ustavni baseni. Najveći su takovi kod sv. Ksavera na Medvešćaku, gdje se sastaje s Gračanskim potokom. Pjeskolovi samo onda vrše svrhu kojoj su namijenjeni, kad se redovito čiste, jer samo u tom, što se dno potoka naglo ruši, i dubljim ostaje od nastavka korita, — prouzrokuje se padanje valutaka, pijeska itd. u pjeskolovni sanduk. Čim se dakle ta vreća napunila pijeskom ili muljem, naprava bi bila paralizirana, pače i štetna.

9. Konfiguracija predgorja k Medvednici, na kojem leži gornji Zagreb, takova je, — velim srećom!, — da se samo do kote po prilici 328 diže kod vile Weiss, a onda opet opada do duboke i široke rasjeline šestinsko-gračanske tako, da čini čitavo Prigorje jednu odvojenu gromadu ispred samog trupa Medvednice. Time su oborinske vode, koje potoci (osim Medvešćaka, Kunišćaka i Černomerca) vòdé, postale mnogo manje, jer primajuć samo vode sa Prigorja, nakon kratkog toka utječu u Savu. Ekonomski je efekt toga, što su se svi potoci u dijelu kroz gradsko izgrađeno područje mogli sa malo finansijskih žrtava nadsvoditi i upotrijebiti, kako gore skicirano, za isplahljivanje. Kad bi konfiguracija terenske tvorbe išla kontinurano do samog šljemena Medvednice, ti bi potoci bili mnogo jači!

10. Konačno još koju riječ o recipijentima. I akoprem je svađanje u najbližu rijeku tehnički najjednostavnije, ipak se moramo sa stajališta ekonomista zapitati, nije li trajno besplodno odvođenje fekalija koje sadrže golemu množinu đubreta, dakle korisnih i potrebnih bilju dušičnih sastojbina, i nestanak njihov u Dunavu, odnosno u moru — jedna nacijonalno-ekonomska šteta, jedan minus, koji nanosi mnogo kvara gospodarstvu i poljoprivredi? Paris npr. uveo je sistem tzv. »Rieselfeldera«, tj. natapanje velikih ploha kulturnog tla fekalnim vodama, dakle: melioraciju iz kanala.

Tako da se sistem malih, većih i velikih kanala, prošavši ispod Seine a na dva mjesta, opet stane širiti, i u obratnom smislu razvodnjavati u sve to sitnije drenažne naplavne jarke i jarčiće, dok ne usahne u tlu, donoseći koristi od milijunâ godišnje. Pitanje je još, nije li trajno onečišćavnje velerijeka, npr. Dunava kod Beča, ili Themse ispod Londona, sa svojim višemilijunskim fekalijama dnevno, opasno sa higijenskog gledišta? Ipak su hemijsko-bakterijološka istraživanja dokazala, da postoji neka sila u rijekama, koju bismo mogli nazvati »tendencijom samopročišćavanja« velikih recipijenata, prirodnim razbistrivanjem uslijed djelovanja organskih mikroorganizama. 20 km ispod ušća glavnog sabirača grada Beča, sastav je dunavske vode malo različit od onog iznad grada kod Kahlenberga. Samo ribe, dašto, stradaju, jer nemogu da živu u toj vodi. Ispod Zagreba, kod Ivanje-rijeke, već u daljini od 4 do 5 km, voda je relativno čista.

11. Sretne prilike pâdova u Zagrebu omogućiše jednostavno i efikasno riješenje kanalskog problema. Padovi su kako valja; nit preveliki, nit premaleni. Profili su, radi dostatnog pada, relativno maleni, kanalizacija ekonomska i jeftina. Glavni recipijent, rijeka Sava, na dohvat ruke, brojni potoci čiste i peru mrežu, položaj recipijentovog vodostaja trajno je ispod nivoa sabirača. Drugdje, gdje npr. vodostaj recipijenta ma i t e m p o r a r n o dolazi ležati i z n a d vodostaja u glavnom sabiraču, u s p o r ga rijeke podupre, — i cijela je kanalizacija anulirana doklegod taj stadij traje! S i s a ć e stanice za prešmrkavanje (Umpump-stationen), jesu neminovna posljedica takovih prilika. Tako je slučaj u Karlovcu, gdje se mora često sisaljkama prebacivati fekalnu vodu u Koranu. Kod nas može uspor Save samo da segne, sad bliže, sad dalje u korito sabirača, koji je sad pred nekoliko godina i uvelike popravljen, polaganjem odnosno preloženjem na niže, tj. od Žitnjaka prema sjeveroistoku. Prolazna pojava, koja prije i splasne, nego li može ozbiljnije ugroziti funkcioniranje glavnog, ili pače ostalih kanala.

12. Resumé. Vidjeli smo u ovom zbijenom prikazu, kako je važna ova hidrotehnička grana, jednako od zamašaja u tehničkom, kaošto u ekonomskom i higijenskom pogledu; djelujući — sve ako i nevidljivo i ispod razine tla — u prilog asanacije građova, čineći boravak u njima zdravijim, ugodnijim i čišćim, pa nam je na kraju osobito zadovoljstvo, š t o s p o n o s o m m o ž e m o u s t v r d i t i, d a i u o v o j tehničkoj grani košto u mnogoj drugoj, što se tiče savršenstva organizacije, starine i ranog početka provedbe, te naprednih savremenih uredaba, ne samo u prošlosti, nego i u budućnosti, nadajmo se, dragi naš hrvatski ZAGREB, v o d i!

Priopćio: Zdenko Šenoa.

Zagreb god. 1828.

(Iz putopisa A. J. Krickela »Eine Fussreise durch den größten Teil der österreichischen Staaten in den Jahren 1827, 1828, bis Ende Mai 1829«.)

22—25 oktobra 1828.

— — — Ostadoh u Ivanić Kloštru, u kojem živu Franjevci. Dalje smo išli opet kroz množinu naselja u Dugoselo, veliko mjesto sa lijepim gradom i nasadima. Pokrajina je ovdje otvorena i ravna, divan drvored zasjenjuje cestu. Sesvete (Allerheiligen), zadnje mjesto pred Zagrebom, malo je hrvatsko selo sa lijepom zavjetnom crkvom i sa dobrom gostionicom.

26 oktobra 1828.

Pogled na Zagreb. Table d'hôte.

Dražesni ošumljeni predjeli čine put u Zagreb veoma ugodnim. Od grada se ne vidi ništa dokle se ne udje u nj, jer brežuljci i šume ne dozvoljavaju pogleda. Ulaz u glavni grad Hrvatske je neugodan, taman i zamazan, dalje unutra su kuće ljepše građene, na više katova. Za nekoga, koji nije naučan da daleko hoda pješice, ili da se uspinje, ne bi Zagreb bio ugodno boravište, iako ima dražesnu okolicu, jer leži više od polovine na visokim brdima. Dijeli se na kraljevski slobodni grad i biskupski grad. Kraljevski slobodni grad dijeli se opeta na donji i gornji grad. — Danas sam objedovao u donjem gradu kod »Ruže«, table d'hôte, gdje se plaća bez vina 12 krajcara C. M. (novčića konvencionalne vrijednosti) za 5 dobro spremljenih jela. Upravo je nasuprot samostan milosrdne braće koji je valjada najprostraniji u austrijskoj monarhiji. Trg Harmica je najveći trg grada, odugački četverokut, 280 koraka dug, a 150 širok. Ukrašuju ga mnoge lijepe privatne zgrade. Najotmjeniji dio grada je ipak gornji grad, gdje se nalazi Generalkomanda i glavna straža.

27 oktobra 1828.

Različna klima.

Neobično prijateljski me je primio preuzvišeni gospodin F. M. L. pl. Radivojević, komandirajući general Hrvatske, koji je bio tako milostiv, pa me je za mog prisustva učinio svojim gostom. Trgovac Kohl, kome sam bio preporučen, iskazao mi je veoma mnogo uslužnosti, među ostalima i tu, da mi je pozajmio svoj kaput sve dotle dok nije zima popustila. Veoma se vara onaj, koji misli da je zagrebačka klima blaža od one u sjevernim pokrajinama, iako leži ispod 45 grada sjeverne širine. Klima mora da bude oštra, jer je s jedne strane Velebit (Wallebith) i Kapela (dakako nekoliko

milja daleko), a sa druge strane zatvoren od blizih kranjskih gora i sa svih strana okružen šumom, izuzevši nizinu Save koja je pol sata od Zagreba. Proljeće nastupa tek krajem aprila, a zima početkom novembra. Danas je 27 oktobra, pa je već sve bijelo.

29 oktobra 1828.

Katedrala, porcelanska tvornica.

Danas sam razgledao divnu katedralu, s kojom se može mjeriti malo koja od crkava austrijske monarhije. Ima u dužini 98 koraka, a u širini 54. Glavni žrtvenik u gotskom slogu bogato je pozlaćen. Kraj njega se nalaze dva žrtvenika odijeljena stupovima. Osim toga nabrojio sam još 19 postranih žrtvenika, od kojih se neki odlikuju lijepim kiparskim radom. Na slikama ne nalazim ništa osobito, van da su rešene širokim zlatnim okvirima. Dvoje su orgulje, ali su smještene postrance. Jedino, što mi se nije sviđalo u tom gotičkom hramu, jeste prazna stražnja stijena iza glavnog ulaza. Ovamo bi pristajale orgulje ili kakav bogat ukras. Izvana je crkva jednako zamjerna radi veličajne gradnje. Ona je zajedno sa biskupskim gradom okružena visokim čvrstim zidom i kulama. Toranj katedrale ima 42 hvata. — Poslije podne posjetio sam sa gospodinom Kohlom Novu Ves (Neudörfl), seosko građeno predgrađe zagrebačko; ondje sam našao gospodina Haslachera, koji je zajedno sa dr. Kriegerom osnovao porcelansku tvornicu. I zavidnik mu mora priznati, da nije samo dobar mineralog, već i čovjek koji razumije svoj posao. Haslacher je prvi istražio gore blizu Zagreba, i čiji je trud bio nagrađen pronalaskom najfinije porcelanače. Osim drugog kamenja, našao je Haslacher različite vrste mramora, od kojih mi je hvalio osobito crni sa bijelim prugama kao rijetkost.

30 oktobra 1828.

Gornji grad. — Šetnje.

U Gornjem gradu je upravo kao i u Veneciji Markov trg, Markova crkva, razumije se, sasvim drugoga oblika. Crkva, što stoji nasred trga, gradjena je sasvim u gotskom slogu. Glavna straža nalazi se na malom neuglednom trgu nedaleko Katarinske crkve, koja je radi svog oblika i krasnih kiparskih radova na glasu kao druga crkva u Zagrebu, s obzirom na ljepotu, te je valja pogledati. Osim nje ima još franjevačka, kapucinska i crkva milosrdne braće. Grad nema šetnji, ali okolica ne oskudijeva njima. Pokrajina je s donje strane ravnica, a s gornje brdovita. Vrt Nj. Excelencije Komandirendera u Novoj Vesi može svaki obrazovani da slobodno zagleda. Obrt i luksus su ovdje dosta razvijeni. U gradu ima trgovina, koje bi mogle postojati u svakoj prijestolnici.

Spectator: (Nastavak)

Šetnje gradom dokonog purgera

98 Vrt Stola Sedmorice zazidan je prema onom promenadnom putu na Vrazovom šetalištu jednim višim zidom. Samo da lijep pogled na one ruže i ostalo uresno cvijeće bude zastrt, jer praktične svrhe, obrana ili taka šta to nema, dočim je samo jedan metar podalje uz one stube ipak samo sasma nizak zidić, preko kojega event. »tat« može komotno koračiti! Zašto dakle? Taj bi Lepoglavski kaznionički zid valjalo zamijeniti niskim, štaketnim plotićem.

99 Potok Kraljevac u gornjem svom toku ruši zemljane obale. Pokušalo se tamo raznim palijativima, ali to je ututanj bačen novac. Najracijonalnije je jedno presvodjenje, koje u tom gornjem toku, gdje se radi o tako maloj množini proticajne vode, neće biti tako skupo. Naravno to je stvar budućnosti.

100 Fontana Majke Božje na Kaptolu ne radi. To nije lijepo. Tekućica voda među građevnim spomenicima, osobito noćju kod mjesečine, čini lijep, — »štimungsvoll« kako se po zagrebački kaže, — utisak. Imade nas i takih koji smo još tu i tamo romantični nastrojeni.

Na Rokovac ima da dođe već frtalj stoljeća ona djevojačka akt-figura, kao bunar, »Čežnja« ili tako nekako bi se imala da zove. Znamo da je jedino strah pred barbarskim rukama i njihovom črčkanju dosele spriječio postavu te velike umjetnine, djela našeg kipara Frangeša. Nebi li se tome — kad već imade takih Hotentota — u nas, dalo doskočiti na način da akt stoji posred jednog basena, napunjenog vazda i to dosta poduboko, vodom? Tada ne bi bio tako lasno pristupačan anti-estetskim elementima.

101 Kome šakom, kome kapom: U centru je psetarina 300, a na periferiji 10 din. to jest ta se potonja velikim dijelom i ne plaća! Nebi bilo zgorega, da se ona u gradu, za tako zvane »pse od raskoši« reducira na 200 ili 150 din, a ona vani digne od 10 na 50. To bi sigurno donijelo općini i lijep prihod.

102 Divlje kuće ili »Slumsi«: Krivilo se ovog i onog, ovo i ono. Ali doklegod postoji praksa, kako niže skicirano, nema lijeka tome i mi ćemo ih imati sve više. Zaludu svi zakoni, naredbe, propisi, pravilnici! Nekome se opazi da pravi divlju hižu. Izdaje se odluka o obustavi radnje, zagrozi mu se svime i svačime. Od dana urudžbe 14 dana je rok stupanja na snagu. Za 2 tjedna on je s pajtom gotov, i uselio se! Sad se žali protiv odluke grada na Bansku upravu, i milelale, povuci amo, povuci tamo, »mali človek«, socijalni osjećaj, itd, i gle! Nađe intervencije, nađe zagovornika, sve stara pjesma. Na kraju krajeva: on lijepo sjedi u svojoj divljoj kući, smije se gradskom poglavarstvu, a mine li koja godinica, tražiće u pravilu i naknadni »pardon« t. j. građevnu ma i uvjetnu dozvolu. To je tipičan slučaj. Svatko misli: Košulja prvo, onda kaput!

Izdavač »Društvo Zagrepčana«. — Odgovorni urednik Stjepan Stiegler, grad. senator, Vodnikova 10. — Uredništvo i uprava Jurišićeva ul. 1a. — Tiskara »Tipografija« d. d. u Zagrebu, Preobraženska ul. 6. — Za tiskaru odgovara Ivan Ivanković, Selska c. 47.

A. MARUZZI NASLJEDNICI

ZAGREB FRANKOPANSKA 9 - TELEFON 27-59

Kromovanje, niklovanje, kadmiranje. - Instalacija vodovoda - Limarska radionica - Skladište armature i vodovodnog uređaja.

Tvrtka utemeljena 1873. — Odlikovana na izložbama u Zagrebu, Trstu i Budimpešti.

LUSTERE

i sve vrste rasvietnih tjelesa dobavlja domaća tvornica

IVAN PASPA I SINOVI

ZAGREB

Bogovićeva ulica br. 9

Trgovina speceraja i delikatesa

MIRKO CRNIČKI

ZAGREB

Maksimirska 46 - Šulekova 1

145 DIN. *Svaka je mušterija zadovoljna sa ovim cipelama*

FRKOVIĆ I DRUG MESNIČKA5 ILICA 24

POKUĆTVO GOTOVO izradba po vlastitim i predloženim nacrtima

Z. PATAČIĆ

Izložba Gundulićeva ulica 5 Radionica Savska c. 158 - Tel. 9769

Priznato je da su BRITVICE

najbolje

Vigolit *prima* *Vigolit* i *luxus*

Glavno zastupstvo

V. ŠORŠ, Zagreb, Radišina 6. Tel. 86-08